

B. KUZMICKAS

P. TEJARO DE ŠARDENO KRIKŠČIONIŠKASIS EVOLIUCIONIZMAS

XX amžiuje susiformavo kelios naujos katalikiškos filosofinės srovės, kurioms būdingas tam tikras nutolinimas nuo abstrakčių tradicinės katalikiškosios neoscholastikos problemų. Jos kelia ir sprendžia aktualius asmenybės, moralės, vertybių, humanizmo klausimus. Ši filosofija naujai interpretuoja kai kurias religijos dogmas, priartina katalikybę prie mūsų amžiaus problemų ir mąstysenos, dėl ko susilaukia nemažo populiarumo.

Viena žymiausių koncepcijų naujoje katalikybės filosofijoje yra jėzuitų ordino nario, žymaus mokslininko paleoantropologo Pjero Tejaro de Šardeno antropologinis evoliucionizmas. Ši srovė paplito po antrojo pasaulinio karo. Per trumpą laiką ji išgarsėjo taip, kaip, tur būt, nė viena šiuolaikinė religinė filosofija. Jau kuris laikas Tejaro de Šardeno veikalai leidžiami didžiuliais tiražais daugelyje pasaulio šalių. Jo nagrinėjami filosofiniais klausimais rengiamos konferencijos, suvažiavimai. Steigiami centrai gausiam jo moksliniam ir filosofiniam palikimui tyrinėti. Tejaro šalininkai bei pasekėjai sudaro platų ir aktyvų tejarizmo judėjimą, kuriame dalyvauja visokių sluoksnių ir profesijų žmonės, dažnai skirtingų, netgi priešišku politinių įsitikinimų. Ši filosofija labai populiari tikinčiojo jaunimo tarpe.

Jau antras dešimtmetis Tejaro de Šardeno filosofija yra nesibaigiančių diskusijų ir ginčų objektas. Oficialieji bažnyčios sluoksniai kaltina ją katalikybės iškraipymu, natūralizmu, netgi ateizmu. 1962—1963 metais Tejaro pažiūros buvo Vatikano viešai pasmerktos kaip klaidingos ir pavojingos bažnyčiai. Antrajame visuotiniame Vatikano suvažiavime po ilgų diskusijų tejarizmas buvo įvertintas iš esmės teigiamai. Gausūs religinio modernizmo šalininkai Tejarą de Šardeną laiko naujos, kosminės eros religijos kūrėju, XX amžiaus Tomu Akviniečiu, krikščionybės atgavintoju. Manoma, kad ateityje tejarizmas tapsiąs oficialiąja katalikų bažnyčios filosofija, kaip dabar tomizmas. Tejarizmo pagrindu vyksta dialogas tarp katalikų ir marksistų, juo remiasi kairieji katalikai, kairiojo radikaliojo judėjimo atstovai kapitalistinėse šalyse.

Kuo gi religinė Tejaro de Sardeno filosofija nusipelno tokio populiarumo? Atsakyti į šį klausimą galima, susipažinus su jos idėjomis ir svarbesniais jų autoriaus gyvenimo bruožais.

P. Tejaras de Sardenas gimė 1881 m. Prancūzijoje, kultūringoje stambaus žemės savininko šeimoje. Jėzuitų koledže jis įgijo teologinį-filosofinį ir gamtamokslinį išsilavinimą. Sorbonoje studijavo geologiją ir paleontologiją. Šiose srityse pradėjo savarankišką mokslinį darbą, 1922 m. įgijo gamtos mokslų daktaro laipsnį, buvo išrinktas Prancūzijos geologijos draugijos pirmininku. Vėliau Tejaras susidomėjo antropopaleontologija, žmogaus kilmės ir raidos klausimais, daugiau kaip 20 metų gyveno Kinijoje, kitose Azijos ir Afrikos šalyse. Jis betarpiškai dalyvavo, atrandant sinantropą, ieškant ir tyrinėjant naujas pitekanthropo liekanas. Sėkmingai tęsė mokslinį darbą geologijos, gyvūnų evoliucijos srityse, tapo Prancūzijos Mokslų akademijos nariu, daugelio šalių mokslo akademijų ir draugijų garbės nariu.

Tejarui de Sardenui buvo gerai žinomos socialinės mūsų amžiaus pradžios problemos. Jis betarpiškai dalyvavo pirmajame pasauliniame kare, matė jo žiaurumus ir beprasmiškumą, suvokė senosios pasaulėžiūros krizę, jautė pareigą padėti žmonėms surasti naujus idealus ir vertybes. Į pirmą vietą jis iškėlė žmogaus, jo būties, ateities klausimus, kuriuos, greta mokslinio darbo, Tejaras sprendė visą gyvenimą, kurdamas religinę evoliucinę filosofiją. Jis artimai bendravo su žinomu katalikų filosofu modernistu E. Le Rua (E. Le Roy), kuris domėjosi paleontologija bei antropologija ir sukūrė idealistinę dvasinio vystymosi koncepciją. Jam didelę įtaką darė A. Bergsono (A. Bergson) evoliucionizmas¹.

Pagrindinio savo veikalo „Žmogaus fenomenas“ pirmąjį variantą Tejaras de Sardenas parašė prieš antrąjį pasaulinį karą Pekine. Tuo pat metu ir vėliau rašė savo filosofinius veikalus „Žmogaus atsiradimas“, „Praeities vizija“, „Žmogaus ateitis“, „Žmogiškoji energija“ ir kt.² Autoriui gyvam esant, šie darbai nebuvo paskelbti, ir juos nedaug kas žinojo. Jėzuitų ordino vadovybė ir Vatikanas draudė Tejarui de Sardenui spausdinti filosofinius veikalus ir patarė iš viso atsisakyti filosofijos. Tik nuo 1955 m., po autoriaus mirties, jo veikalai buvo pradėti sparčiai leisti ir leidžiami iki šiol.

Tejaras de Sardenas sukūrė evoliucijos idėja pagrįstą religinę antropologinę filosofiją, kurioje naujai interpretuojama nemaža svarbių tikėjimo ir filosofijos klausimų ir siekiama katalikiškąją religinę pasaulėžiūrą suderinti su moksline evoliucijos teorija. Ši filosofija yra savita, sudėtinga ir prieštaringa. Idealistiniai teiginiai, teologijos dogmos čia susipina su

¹ Paul Grenet, Teilhard de Chardin un évolutioniste chrétien, Paris, 1961, p. 83–85.

² „L'apparition de l'homme“, Paris, Editions de Sauil, 1956; „La vision du passé“, 1957; „L'avenir de l'homme“, 1959; „L'énergie humaine“, 1962 ir kt.

originaliomis, moksliškai pagrįstomis mintimis ir griežta logika, o kita vertus, su poetiniais vaizdais, mistikos elementais. Dideliam tejarizmo populiarumui palankias sąlygas sudaro šiuolaikinėje katalikybėje vykstantį prieštarų procesai: iš vienos pusės — oficialiosios katalikybės krizė, sutampanti su bendra religinės pasaulėžiūros krize mūsų laikais, iš kitos pusės — bažnyčios vis aiškiau suvokiama būtinybė ir daromos pastangos taikytis prie šiuolaikinio gyvenimo. Kaip tik dėl šių priežasčių Tejarui „puikiai pavyko įtikinti bažnyčią didžiuliais savo doktrinos privalumais, kuriuos ji tikisi panaudoti, kaip kasdien vis labiau aiškėja, savo įnirtingoje kovoje prieš marksizmą“³. Bažnyčią labiausiai vilioja evoliucionizmas, suartinantis tejarizmą su šių laikų pasaulėžiūra, taip pat jo mėginimai krikščioniškąjį humanizmą sujungti su marksistiniu humanizmu, siekiant įveikti marksizmą⁴. Taigi naujosios filosofinės sistemos reikšmė įsėina už katalikybės ir apskritai religinės filosofijos ribų, virsta viena žymiausių šių laikų idealistinių evoliucionizmo, humanizmo koncepcijų. „Tejarizmas tampa šiuolaikine krikščioniškąja smulkiaburžuazinės ideologijos rūšimi, ypač silpnai išsivysčiusiose šalyse“⁵. Dėl to šią filosofiją nelengva vertinti, jai nelabai tinka įprasti religinės filosofijos analizės ir vertinimo būdai. Reikia pritarti tarybinio filosofo J. Babosovo nuomonei, kad, „vertinant Tejaro de Šardeno kūrybą, reikia nutolti nuo patogios, bet sudėtingiems ir prieštarų turinčioms šiuolaikinės katalikybės evoliucijos reiškiniams netinkančios pozicijos, kurios esmę sudaro mėginimas griežtai atskirti pozityvią ir negatyvią pusę, vienareikšmiškai vertinti vieną ar kitą mąstytoją arba filosofijos srovę“⁶.

Filosofinę pasaulio interpretaciją Tejaras pradeda nuo mokslo duomenų ir tikrovės analizės, remiantis objektyviais, empiriškai nustatomais faktais bei reiškiniais. Tikrovės reiškinius jis aiškina kaip egzistuojančius natūraliose gamtinėse sąlygose, tarpusavyje susijusius, besivystančius.

Tokį metodą Tejaras de Šardenas vadina fenomenologiniu, t. y. siekiančiu pirmiausia paaiškinti tikrovės reiškinius. Pagrindiniu pasaulio fenomenu jis laiko žmogų, apie jį daugiausia rašo, jį tyrinėja įvairiais aspektais, visai filosofinei sistemai sutelkdamas antropologinį pobūdį. „Pakanka pažinti žmogų, kad pažintume visatą“⁷, — rašo jis. Žmogų Tejaras reikalauja nagrinėti kaip gamtos fenomeną, universumo dalį, visais kosminiais ir istoriniais aspektais, jo ryšių su kitais reiškiniais, jo atsiradimo ir vystymosi sąlygų visumoje.

³ Люсьен Сэв, Современная французская философия, М., 1968, стр. 314.

⁴ Е. М. Бабосов, Тейярдизм: попытка синтеза науки и христианства, Минск, 1970, стр. 25, 210.

⁵ В. М. Пасика, Тейярдизм как течение современной религиозно-философской мысли. — Вопросы научного атеизма, т. 7, М., 1969, стр. 272.

⁶ Е. М. Бабосов, Тейярдизм: попытка синтеза науки и христианства, стр. 173.

⁷ Cit. pagal: Е. М. Бабосов, Тейярдизм..., стр. 59.

Nesunku pastebėti, kad toks metodas yra priešingas tradicinei katalikiškajai metafizikai, ypač tomistinei, kuri reikalauja formuluoti bendriausius būties „kaip tokios“ principus ir deduktyviai juos taikyti visiems be išimties pasaulio reiškiniams. Mokslai, tomizmo teigimu, nagrinėja ribotas tikrovės sferas ir todėl iš principo negali spręsti filosofinių klausimų, kurie lieka metafizikos kompetencijoje. Tejaras, priešingai, pirmenybę atiduoda mokslui, pabrėžia, kad filosofijoje pirmiausia reikia remtis mokslu ir nurodo savo fenomenologinio metodo savarankiškumą metafizikos bei teologijos atžvilgiu. Pagrindinį šio metodo principą jis aiškina taip: „Ne abstrakti metafizika, bet realistinė vienijimo hiperfizika“⁸. Žymiausio savo veikalo „Žmogaus fenomenas“ įvade Tejaras rašo: „Kad teisingai suprastume šį darbą, reikia jį vertinti ne kaip metafizinį ir tuo labiau ne kaip teologinį traktatą, o tik kaip mokslinį darbą. Apie tai kalba pats pavadinimas. Vien tiktai fenomenas. Bet už tai jau visas fenomenas“⁹. Spekuliatyvinį metafizinį mąstymą Tejaras laiko nepagrindžiamu ir dėl to nepriimtinu.

Moksliskai aiškindamas tikrovę, Tejaras siekia pagrįsti religinę pasaulėžiūrą, ją atnaujinti. Priešingai oficialiajam katalikybės požiūriui, kuris reikalauja mokslo duomenis ir teorijas derinti prie religijos, Tejaras siekia pačią religiją priderinti prie mokslo, mokslinių žinių pagrindu sukurti religinės pasaulėžiūros sistemą. Tačiau, pažymi J. Babosovas, „negali būti į vieną pasaulėžiūrą sujungtos viena kitą šalinančios priešingybės — tikėjimas ir žinojimas, mokslas ir religija“¹⁰.

Svarbiausias Tejaro de Šardeno filosofijos momentas yra universalios evoliucijos idėjos. „Kas yra evoliucija — teorija, sistema, hipotezė? . . . Ne, kažkas žymiai daugiau: ji yra pagrindinė sąlyga, kuriai nuo šiol turi paklusti ir būti ja patenkintos visos teorijos, hipotezės, sistemos, jeigu jos nori atrodyti protingos ir teisingos“¹¹. Pasaulis, Tejaro supratimu, yra dinamiška ir aktyvi, laike ir erdvėje savaime besivystanti materija. „Mūsų atsivėrusioms akims visata nuo šiol yra ne tvarka, o procesas“¹². Visi daiktai ir reiškiniai yra istoriški ir nesuprantami, jeigu nežinoma jų istorija¹³. Pasaulis keičiasi ir vystosi pats, vidinių priežasčių dėka.

Vystymosi idėjų katalikybėje buvo ir anksčiau. Žinoma nemaža dvasininkų, kurie darė mokslinius tyrimus ir laikėsi evoliucijos principų atskirose mokslo šakose (archeologijoje, paleoantropologijoje). Yra nemažai filosofinių spekuliacijų, pripažįstančių pasaulio evoliuciją, remiantis dievo sukurta „pirmine substancija“, „pirminiu postūmiu“ ir pan. Pagal

⁸ P. Teilhard de Chardin, *L'activation et l'énergie humaine*, Paris, 1963, p. 105–106.

⁹ П. Тейяр де Шарден, *Феномен человека*, М., 1965, стр. 31.

¹⁰ Е. М. Бабосов, *Тейярди́зм: попытка синтеза науки и христианства*, стр. 37.

¹¹ П. Тейяр де Шарден, *Феномен человека*, стр. 215.

¹² P. Teilhard de Chardin, *L'avenir de l'homme*, Ed. du Seuil, 1959, p. 341.

¹³ Ten pat, p. 25.

tomistinę evoliucijos interpretaciją, gamta ir visuomenė vystosi, bet galutinės to proceso priežastys esančios už gamtos ir visuomenės. Nuo šių požiūrių Tejaro koncepcija labai skiriasi. Vystymasis, anot Tejaro, yra universalus ir neribotas, apimantis materiją ir sąmonę, žmogų ir visuomenę, netgi patį dievą.

Evoliucionizmo principu Tejaras aiškina religijai labai svarbų pasaulio pradžios klausimą. Oficialiu bažnyčios požiūriu pasaulį laisva valia sutvėręs dievas iš nieko (ex nihilo) vienkartinio tvėrimo aktu. Esama kelių tvėrimo interpretacijų. Pagal vieną, kurią suformulavo Tomas Akvinietis dar viduramžiais, pasaulį dievas sutvėręs ne iš karto; jį tverias nuolatos, nepaliaujamai („creatio continua“), remdamasis jau sukurtomis, žemesnėmis pakopomis. Tejaras vysto kaip tik šį požiūrį. Apie pasaulio pradžią, kaip pirmąją dieviškąją tašką Alfa, kuriame pasauliui suteikiama vystymosi energija ir kryptis, Tejaras kalba nedaug ir neaiškiai. Svarbiausiuose jo veikaluose iš viso nėra minties apie staigų pasaulio tvėrimą iš nieko. Juose ne kartą pažymima, kad moksliniu požiūriu negalima prieiti absoliučios pasaulio pradžios, absoliutaus nulio. Tvėrimą jis sutapatina su natūralia savaiminga evoliucija, kurioje kartu su pasauliu kuriasi ir pats dievas, kaip pasaulio priežastis ir tikslas.

Tejaro filosofijoje skiriamos trys universumo vystymosi pakopos — negyvasis pasaulis (priešgyvybė), gyvasis pasaulis (biosfera) ir žmogiškasis pasaulis, mąstanti materija (noosfera). Jos susijusios, aukštesnės išsivystę iš žemesnių, turi jų bruožus, be jų negali būti suprantamos. „Gyvybės sferoje, kaip ir materijos sferoje, pasireiškia fundamentali universumo vienybė ir nepermaldaujama kosminių elementų savitarpio priklausomybė“¹⁴. Be ryšio su materija, negali būti suprantama aukščiausia universumo sfera — sąmonė.

Pirmajame evoliucijos etape susidaro cheminiai elementai, formuojasi žemės pluta, vystosi galaktikos. Vėliau atsiranda aktyvūs medžiagų junginiai, iš kurių kyla ląstelės ir pirmieji organizmai. Taip atsiranda antroji evoliucijos pakopa — biosfera, kurios ribose nuo paprasčiausių organizmų gyvybė vystosi iki primatų. Teoriškai šie procesai aiškinami kaip laipsniškas kiekybės kaupimasis, kol pasiekiamas kritiškas pakitimų taškas, kai įvyksta laipsniškumo pertrūkimas, kokybinis šuolis. Aiškindamas gyvybės, kartu ir žmogaus, atsiradimą, Tejaras betarpiškai nesiremia nei dievu, nei koku kosminiu gyvybės principu. Gyvybė aiškinama kaip aukštai organizuoto materijos struktūriškumo pasekmė, natūralus ir dėsningas vidinės jos energijos prasiveržimas.

Tačiau čia pat dėstomas požiūris, kad gyvybė yra imanentiška negyvajai materijai, o sąmonė — gyvajai, kad aukštesnė kokybė savo užuo-

¹⁴ P. Teilhard de Chardin, *La vision du passé*, Paris, 1957, p. 147.

mazga egzistuoja žemesnėje kokybėje. Čia išryškėja Tejaro evoliucionizmo prieštaringumas ir ryšys su tomistiniu mokymu apie potenciją ir aktą, anot kurio vystymasis yra tik galimybės (potencijos) virtimas tikrove (aktu), o ne naujos kokybės atsiradimo procesas.

Sąmonės (psichinė refleksija ir savimonė) atsiradimas Tejaro veikaluose taip pat aiškinamas kaip materialinių struktūrų sudėtingėjimo padarinys, naujas kokybinis šuolis. „Nenutrūkstamumo pertraukimas. Taip yra teoriškai apibrėžiamas ir mūsų suprantamas minties atsiradimo, lygiai kaip pirmojo gyvybės pasirodymo, mechanizmas“¹⁵. Pabrėžiama, kad sąmonė gali atsirasti tik labai organizuotų materialinių struktūrų raidos procese, kad sąmonę gali turėti tik labai organizuotos materialinės struktūros. Tačiau vien biologinėmis prielaidomis Tejaras neapsiriboja. Jis pabrėžia, kad svarbūs ir kai kurie socialiniai veiksniai. Pavyzdžiui, „smegeynys galėjo padidėti, tik atsiradus tiesiai eisenai ir išsilaisvinus rankai“¹⁶. Galiausiai sąmonė atsiradusi, Tejaro aiškinimu, kaip grupinė žmogaus protėvių hominizacija, kuri sudarė sąlygas atskirų individų personalizacijai, žmonių individualiai evoliucijai, jų socializacijai. Neįprastai katalikiškosios ortodoksijos požiūriu Tejaras aiškina žmogaus atsiradimą. Jis pareiškia, kad teologinė dogma apie žmonijos kilmę iš vienos unikalios protėvių poros, betarpiškai sukurtos dievo, panašiai kaip dogma apie pirmąją nuodėmę, moksliniu požiūriu yra nepriimtina. Pirmąją žmonių porą Tejaras universalizuoja, laiko tik žmonių giminės simboliu. Dievas sutvėręs ne du pirmuosius žmones, o visą žmonių giminę ir ne staiga, o ilgame savaiminės raidos — hominizacijos procese. Konservatyvieji bažnyčios sluoksniai šį požiūrį smerkia kaip pavojingą, o Tejaro pasekėjai, jų tarpe žymūs teologai, aktyviai jį remia ir vysto.

Skirtingai nuo tomistinės metafizikos, kuri tarp materijos ir sąmonės mato principinį skirtumą, o materiją laiko pasyvia ir inertiška, Tejaras de Sardenas visuose savo veikaluose pabrėžia pasaulio vieningumą, vidinį materijos aktyvumą. Tačiau šie svarbūs ir teisingi teiginiai interpretuojami idealistiškai, savotiško panteizmo, panpsychizmo dvasia. Materiją Tejaras sudvasina. Jo nuomone, visuose materijos lygiuose ir pakopose, visose paprasčiausiose dalelėse yra elementarus dvasios kiekis, psichikos, sąmonės užuomazgos. Sąmonė, kaip ir gyvybė, laikoma universaliu fenomenu, kuris neišvystytu pavidalu yra išsklaidytas po visą negyvąją materiją. Tejaras teigia, kad pačiose pasaulio gelmėse, pirmapradžiam „universumo audinyje“ slypi dviejų rūšių fundamentali energija: tangentinė ir radialinė. Pirmoji tikrai riša medžiagos daleles ir elementus, didindama jų sudėtingumą, antroji yra materijos aktyvumo, savaiminio vystymosi

¹⁵ П. Теяр де Шарден, Феномен человека, стр. 169.

¹⁶ Ten pat, p. 170.

šaltinis. Visokia energija iš esmės esanti psichiškos prigimties¹⁷. Energija, Tejaro nuomone,— vidujai surišta su medžiaga. Aiškindamas šį ryšį, jis dažnai remiasi mokslo duomenimis, nors energijos aktyvumą kai kur priešpastato inertiškam materialumui, kaip neotomistai. Jeigu pasaulis būtų tik materialus, rašo Tejaras, jis negalėtų vystytis, negalėtų pagimdyti mąstančio žmogaus.

Toliau Tejaro evoliucijos koncepcija įgauna ryškų teologinį finalistinį pobūdį. Pasaulio vystymasis yra „kelias dvasios kryptimi“, kosminis judėjimas veda į „aukštesnį sąmonės laipsnį“¹⁸. Kuo labiau materija išsivysčiusi, kuo ji sudėtingesnė, tuo labiau sudvasinta. Aukščiausią sudvasinimo laipsnį materija pasiekia naujoje evoliucijos pakopoje — noosferoje. Noosfera yra viršsąmonė, žemę gaubianti „sąmonės juosta“, kurioje vienijasi, sintetizuojasi visos žmogiškosios mintys, protai, ir materija suvokia savo būtį bei raidą. Socialinių santykių formomis noosfera vystosi toliau, veržiasi prie dievo ir baigiasi visuotine žmogiško proto sinteze aukščiausioje sąmonės viršūnėje — taške Omega. Omega — galutinis evoliucijos tikslas, aukščiausias pasaulio polius, visuotinės sintezės centras, kuriame susilieja vertingiausi evoliucijos pasiekimai. Bet taškas Omega, teigia Tejaras, yra laisva, individuali asmenybė, nes aukštesnės dvasinės būties formos esti personalios. Taškas Omega pasirodo esąs kosminis Kristus, personalaus krikščionybės dievo simbolis. Pasaulio evoliucija, kosmogenezė sutapatinama su Kristogeneze. Evoliucija galutinai užbaigiama dieviškąja kosmine teosfera.

Kaip matyti, Tejaro filosofijoje dievas sutapatinamas su besivystančia gamta. Dievas esąs savaiminio vystymosi aukščiausias taškas, jo sintezė, bet kartu ir pasaulio kūrėjas, pasislėpęs savo kūriniuose ir vystymąsi skatinantis centras. Savaiminį dėsningą pasaulio vystymąsi ir dieviškąjį tvėrimą Tejaras sutapatina, sulieja į vieną procesą. Šis momentas yra labai reikšmingas šiuolaikinio katalikiškojo modernizmo požiūriu, žymia dalimi nulemia tejarizmo populiarumą. Interpretuodamas katalikybę šių dienų gyvenimo požiūriu, derindamas ją su mokslu, tejarizmas pateikia naujų idėjų.

Tejaro vystymosi koncepcijoje galima nesunkiai surasti loginių neuoseklumų ir prieštaravimų. Iš vienos pusės, vystymąsi Tejaras laiko begaliniu ir visaapimančiu, o iš kitos — jį užbaigia tašku Omega ir teosfera. Todėl vystymasis pagal šią koncepciją iš esmės vyksta uždaroje, nors ir beribėje erdvės ir laiko atžvilgiu sferoje, nuo aktyviosios radialinės energijos iki dvasinės sintezės, dieviškosios savimonės taško. Evoliucija netenka savaimingumo, virsta ištęstu kūrimo procesu. Tvirtinimas, kad materija turi dvasiškus bruožus, kurie nulemia vystymąsi, ne-

¹⁷ Ten pat, p. 65.

¹⁸ P. Teilhard de Chardin, *L'avenir de l'homme*, p. 70, 91.

paiškina materijos vidinio aktyvumo idėjos, netgi jai prieštarauja. Aiškindamas, kad dievas yra pasauliui imanentiškas, kad jis slypi kiekvienoje materijos raidos pakopoje, Tejaras tuo pačiu kalba, kad taškas Omega — kosminis Kristus — yra transcendentiškas pasauliui, kad jis egzistuoja už ir šalia pasaulio, jo vystymosi, jį skatindamas ir vienydamas.

Sie ir kiti priešaringi Tejaro filosofijos teiginiai yra aštrių ginčų ir skirtingos interpretacijos objektas. Ortodoksiškos pakraipos katalikai kaltina ir kritikuoja Tejarą dėl to, kad jis absoliutizuoja vystymąsi ir atmeta tvėrimo iš nieko dogmą, kad gamtinės evoliucijos neskiria nuo antgamtinio tvėrimo. Pabrėžiama, kad pasaulio vystymosi idėja krikščionybei iš viso svetima ir nepriimtina. Tokio požiūrio laikosi kai kurie žymūs neotomistai (Ž. Maritenas, E. Žilsonas, V. Brugeris ir kt.). Reiškiamą abejonių Tejaro vystymosi koncepcijos moksliniu pagrįstumu ir originalumu. Modernistinių kryptčių katalikai, priešingai, vystymosi idėją laiko svarbiausiu tejarizmo privalumu, galinčiu suartinti krikščionybę ne tik su mokslo duomenimis, bet ir su moksliniu materializmu, netgi su marksizmu¹⁹. Kartu teigiama, kad tvėrimo dogma esanti svetima mokslinei Tejaro mąstysenai, kad teologinė evoliucijos interpretacija (Omega — Kristus) tėra tik nuolaida katalikiškosios ortodoksijos reikalavimams.

Tejarizmo prieštaravimus įtikinamai atskleidžia filosofai marksistai²⁰, parodydami, kad evoliucionizmas ir religinės idėjos yra nesuderinami, vienas kitą neigiantys dalykai, ir todėl Tejaro mėginimas atnaujinti katalikybę, jungiant religinį požiūrį su moksliniu, iš esmės neįvykdomas.

Antropologinėje Tejaro filosofijoje reikšmingą vietą užima žmogaus, visuomenės, humanizmo klausimai. Žmogaus atsiradimas ir žmonijos istorija traktuojami kaip tokie universumo evoliucijos, kartu jo sudvasinimo etapai, kuriuose sąmonė, dvasiškumas tampa vyraujančiais pasaulio bruožais ir lemiamais tolimesnio vystymosi veiksniais. Nuo šiol universumo evoliucija vyksta žmogaus veiklos ir pastangų dėka. Pertvarkydami pasaulį, tobulėdami individualiai, vienydami savo pastangas ir mintis, žmonės, teigia Tejaras, tampa dievo bendradarbiais, betarpiškais pasaulio tvėrimo dalyviais. Suformuluojama mintis, kad tikėjimas dievu reikalauja ne nusigręžti nuo pasaulio ir žemiškų vertybių, bet, priešingai, eiti į pasaulį, visas proto ir valios jėgas atiduoti darbui, praktiškai žemiškai veiklai. Žemiškos vertybės neprieštarauja dieviškoms vertybėms, sutampa su jomis. „Kurį laiką atrodė, kad galimi tik du geometriškai skirtingi žmogaus elgesio būdai: mylėti dangų arba žemę. Bet štai

¹⁹ P. Chauchard, *Naturwissenschaft und Katholizismus*, Olten, 1962, § 16.

²⁰ Люсьен Сэв, *Современная французская философия*, М., 1968, стр. 311—326; Е. М. Бабосов, *Тейярдизм: попытка синтеза науки и христианства*; В. М. Пасика, *Тейярдизм как течение современной религиозно-философской мысли*. — «Вопросы научного атеизма», т. 7, 1969.

naujuoju laiku atsiveria kelias: eiti į dangų per žemę. Bendradarbiavimas (tikrasis) su dievu per pasaulį“²¹. Dėl to Tejaras griežtai smerkia visokį pasyvumą ir apatiją, nuolankumą ir bėgimą nuo pasaulio, kviečia aktyviai kolektyvinei veiklai bendro žmonijos progreso vardan. Visuose jo veikaluose nuosekliai dėstoma mintis apie esminę žmogaus ir žmonijos, asmenybės ir visuomenės vienybę. Jis nuolat pabrėžia, kad žmogus kaip asmenybė tobulėja, tik maksimaliai aktyvizuodamas kūrybines savo sąmonės galias. Tačiau veikla, teigia Tejaras, privalo būti derinama ir užbaigiama tikėjimu dievu, nes tik šiuo atveju ji galinti būti sėkminga. Kartu jis reiškia susirūpinimą dėl bažnyčios santykių su šiuolaikiniu pasauliu, reikalauja, kad religija įrodytų esanti žmonijos proceso akstinu. Šiandieninis krikščionis privalo ištaisyti praeities klaidas, neturi teisės tapti „neveiklumo demono“ auka²².

Mintis apie tai, kad aktyvi žemiška žmogaus veikla yra iš esmės vertinga, kad ji veda prie dievo, įvairiais variantais sutinkama ir kitose katalikiškosios filosofijos srovėse — neotomizme, spiritualizme ir kt. Tačiau jos šiai minčiai neteikia tokios didelės reikšmės, kaip tejarizmas. Tomizme žmogaus praktinė veikla traktuojama kaip iš esmės menkesnė, palyginus su absoliučiomis dieviškomis vertybėmis, išspraudžiama į statiškos būties hierarchijos rėmus. Spiritualizme labiausiai akcentuojamas dvasinis ir moralinis žmogaus aktyvumas. O Tejaras, suprasdamas veiklą labai plačiai, laiko ją esminiu žmogaus bruožu, sieja su pasaulio evoliucija, suteikia jai kosminės prasmės.

Tvirtindamas, kad aktyvios žmonių veiklos sferoje susijungia žmogiškosios ir dieviškosios vertybės, Tejaras siekia įveikti įprastą religinėje filosofijoje žmogiškosios ir dieviškosios, kaip laikinos ir amžinos, būties priešpastatymą, padėdamas pamatus naujam krikščioniškajam humanizmui. Tejaro de Šardeno pasaulėžiūra giliai optimistiška; jis nepalaužiamai tiki šiuolaikiniu žmogumi, jo humanistiniais idealais, visuomenės procesu. „Tejaro de Šardeno originalumas slypi būtent tame, kad naująjį humanizmą jis suderina su krikščioniškąja gyvenimo samprata“²³.

Progresuojanti visuomenės raida, Tejaro de Šardeno požiūriu, veda žmoniją prie visuotinės integracijos, sintezės, susivienijimo, kuriame palapsniui išnyksią visi klasiniai, nacionaliniai, rasiniai skirtumai ir išvysčiusis vieningas žmonijos protas. „Daugybė individualių mąstymų grupojasi ir stiprėja vieno sutartinio mąstymo akte“²⁴. Tai bus pasiekta noosferoje, kuri sutapatinama su beklase visuomene. Blogis — visa tai,

²¹ Cit. pagal: *N. M. Wildiers, Introduzione a Teilhard de Chardin, Bompiani, 1966, p. 149.*

²² *P. Teilhard de Chardin, L'avenir de l'homme, p. 196.*

²³ *N. M. Wildiers, Introduzione a Teilhard de Chardin, p. 157.*

²⁴ *П. Тейяр де Шарден, Феномен человека, М., 1965, стр. 247.*

kas kliudo žmonijos susitelkimui,— yra tiktai pažangos atliekos ir gali būti įveikiamas bendrų pastangų dėka. Ypač svarbią reikšmę Tejaras skiria moksliniams tyrinėjimams, kurie turi būti organizuojami visos planetos mastu ir privalo ne tik atskleisti naujus gamtos dėsnius, bet, svarbiausia, padėti žmogui pažinti save patį.

Pagrindinėmis visuomenės pažangos priežastimis Tejaras laiko dvasinius veiksnius, iš kurių svarbiausia esanti meilė, kaip galingiausia kosminės energijos rūšis, ir tikėjimas dievu. Visuomenės raidos klausimus tejarizmas aiškina labai abstrakčiai, daug kur pasitenkinama bendromis formulotėmis, kurias galima įvairiai interpretuoti. Šie ir kiti panašūs požiūriai rodo, kad tejarizmas iš esmės nesiskiria nuo kitų šiuolaikinės religinės filosofijos srovių.